

ἙΠΕΤΗΡΙΟΝ

ἙΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΝ

ἜΤΟΣ Ζ'

Ἐβραβεύθη ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τοῦ ἐν Παρισίοις
Συλλόγου πρὸς ἐπίσχυσιν τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν.

ἸΘΗΝΑΙ 1930

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΟΙ ΟΡΟΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΑΡΧΗΣ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙΣ

Περὶ τῶν ὄρων ἐπιστήμη καὶ ἐπιστημονάρχης παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἐπραγματεύθη ὁ Δουκάγγιος ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Γλωσσαρίῳ αὐτοῦ, ἀλλ' οὔτε πλήρως, οὔτε συστηματικῶς.

Ἡ λέξις ἐπιστήμη ἀπὸ τῆς ἐννοίας τῆς θεωρητικῆς καὶ πραγματικῆς γνώσεως μετέπεσεν ἐν τῇ Βυζαντινῇ φιλολογίᾳ εἰς τὴν ἐννοίαν τῆς πειθαρχίας καὶ τῆς τάξεως. Εἰς τὴν μετάπτωσιν ταύτην συνετέλεσεν, ἴσως, ἡ Λατινικὴ λέξις *disciplina*, ἡ ὁποία ἔχει ἀμφοτέρας τὰς ἐννοίας. Ἦδη ὁ Ὀριγένης (+255) ἀπηχῶν τὴν ἀρχαίαν προᾶξιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἐκκλησία δὲν συνεχῶρει τὰ βαρέα ἁμαρτήματα, ψέγει τὴν ἀντίθετον προᾶξιν, λέγων, «οὐκ οἶδα ἕαντοῖς τινες ἐπιτρέψαντες τὰ ὑπὲρ τὴν ἱερατικὴν ἀξίαν, τάχα μηδὲ ἀκριβοῦντες τὴν ἱερατικὴν ἐπιστήμην, ἀυχοῦσιν ὡς δυνάμενοι καὶ εἰδωλολατρείας συγχωρεῖν, μοιχείας τε καὶ πορνείας ἀφιέναι» (Περὶ εὐχῆς 28,10). Ἐνταῦθα ἡ λέξις ἐπιστήμη δὲν φαίνεται ἀκόμη ὀριστικῶς μεταπεσοῦσα εἰς τὴν νέαν ἐννοίαν, κυμαινομένη μεταξὺ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας. Ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Εὐσεβίου (+340) ἡ λέξις ἐπιστήμη μὲ τὴν νέαν ἐννοίαν ἀπαντᾷ εἰς τέσσαρα χωρία, εἰς τὰ τρία δὲ τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν προέρχεται ἐκ μεταφράσεως Λατινικοῦ κειμένου καὶ εἰδικώτερον τῆς Λατινικῆς λέξεως *disciplina*. Οὕτως ὁ Εὐσέβιος, κατὰ πρῶτον, μεταφράζων χωρίον τοῦ Ἀπολογητικοῦ τοῦ Τερτυλλιανοῦ γράφει «καὶ πρὸς τὸ τὴν ἐπιστήμην αὐτῶν διαφυλάσσειν κωλύεσθαι (τοὺς Χριστιανοὺς) φονεύειν, μοιχεύειν, πλεονεκτεῖν, ἀποστερεῖν, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια» (Γ', 33,3), τ.ἔ. οἱ Χριστιανοὶ ὑπὸ τῆς ὑποχρεωτικῆς δι' αὐτοὺς πειθαρχίας ἐκωλύοντο νὰ διαπραττώσι τὰ ἀπαριθμούμενα ἁμαρτήματα.

Τὸ Λατινικὸν χωρίον τοῦ Τερτυλλιανοῦ ἔχει ὡς ἑξῆς: «et ad coederandam disciplinam homicidium, adulterium, fraudem, perfidiam et cetera scelera prohibendes» (κεφ. β'. Migne, P. L. 1, 321). Ὁ Τερτυλλιανὸς εἰς τὸ μέρος τοῦτο τοῦ Ἀπολογητικοῦ ἀποδίδει τὸ περιεχόμενον τῆς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Τραϊανὸν (+117) ἐπιστολῆς τοῦ ἐπάρχου τῆς Βιθυνίας Πλινίου τοῦ Νεωτέρου, ἀλλ' ἀποδίδει αὐτὸ ἐλευθέρως, διὰ τοῦτο ἡ λέξις *disciplina*, τὴν ὁποίαν μεταχειρίζεται, δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ σχετικῷ χωρίῳ τῆς ἐπιστολῆς ἐκείνης.

Ὁ Εὐσέβιος, δεύτερον, μεταφράζων τὸ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Γαλερίου

(311) ἐκδοθὲν διάταγμα ἀνοχῆς τῶν Χριστιανῶν, εἰς δύο χωρία μετεχειρίσθη τὴν λέξιν ἐπιστήμην μετὰ τὴν νέαν ἔννοιαν. «Ἡμεῖς μὲν βεβουλήμεθα πρότερον κατὰ τοὺς ἀρχαίους νόμους καὶ τὴν δημοσίαν ἐπιστήμην τὴν τῶν Ρωμαίων... οὕτως ὥστε μηδὲν ἐναντίον τῆς ἐπιστήμης αὐτοὺς πράττειν» (H' 17, 6 καὶ 9). Τὸ Λατινικὸν κείμενον τοῦ διατάγματος τούτου τοῦ Γαλερίου σφύεται, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ δύο χωρία ἔχουσιν ἐπίσης τὴν λέξιν disciplina. «Nos quidem volueramus ante hac iuxta leges veteres et publicam disciplinam Romanorum... ita ut ne quid contra disciplinam agant»¹.

Ἄλλὰ καὶ τὸ τέταρτον καὶ τελευταῖον χωρίον τοῦ Εὐσεβίου, τὸ ὁποῖον ἔχει τὴν λέξιν ἐπιστήμην μετὰ τὴν νέαν ἔννοιαν, προέρχεται, ὡς φαίνεται, ἐπίσης ἐκ Λατινικῆς μεταφράσεως. Ὁ Εὐσέβιος δηλονότι παραθέτει χωρίον τῆς πρὸς τὸν Ἀντιοχείας Φάβιον ἐπιστολῆς τοῦ Ρώμης Κορνηλίου (+ 253), ἐν τῷ ὁποίῳ ψέγεται ὁ σχισματικὸς ἐπίσκοπος Ρώμης Νοβάτος. «Οὗτος γάρ τοι ὁ δογματιστής, ὁ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιστήμης ὑπερασπιστής, ὁπνίκα παρασπᾶσθαί τε καὶ ὑφαρπάζειν τὴν μὴ δοθεῖσαν αὐτῷ ἄνωθεν ἐπισκοπὴν ἐπεχείρει» (Σ', 43, 8).

Εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ρώμης καὶ μέχρι τῶν μέσων τῆς 3^{ης} ἑκατονταετηρίδος ἦτο ἐν χρήσει ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀλλ' ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Κορνηλίου κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐγράφη ἀρχικῶς Λατινιστί, ἐπειδὴ ὁμοῦ δὲν ἐσώθη τὸ Λατινικὸν αὐτῆς κείμενον, ἀγνοοῦμεν, ποῖα κυρίως Λατινικὴ λέξις μετεφράσθη διὰ τῆς λέξεως ἐπιστήμη δύναται ἐν τούτοις νὰ θεωρηθῆ βέβαιον, ὅτι καὶ ἐνταῦθα ὑπῆρχεν ἡ λέξις disciplina.

Ἡ λέξις ἐπιστήμη, ἀποκτήσασα τὴν νέαν ἔννοιαν καὶ δηλοῦσα ἐν γένει τὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν τάξιν, εὐκόλως ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιηθῆ εἰδικώτερον διὰ τὴν ἐν τοῖς ναοῖς κατὰ τὰς θρησκευτικὰς συναθροίσεις ὀφειλομένην τάξιν καὶ ἡσυχίαν. Οὕτω Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων (+ 368) ἔγραψεν «Βλέπεις μοι τὸ σεμνὸν τοῦτο τῆς Ἐκκλησίας κατάστημα; Θεωρεῖς μοι τὰς τάξιν καὶ ἐπιστήμην;» (Προκατήχησις δ', Migne 33,340). Ἡ τοιαύτη χρῆσις τῆς λέξεως καταφαίνεται ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς Διαταγαῖς, αἱ ὁποῖαι ἀποτινόμεναι πρὸς τὸν ἐπίσκοπον λέγουσιν «ἴαν δὲ συναθροίξῃς τὴν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν, ὡς ἂν κυβερνήτης νηὸς μεγάλης μετ' ἐπιστήμης πάσης κέλευε ποιῆσθαι τὰς συνόδους, παραγγέλλων τοῖς διακόνους ὡσανεὶ ναύταις τοὺς τόπους ἐκτάσσειν τοῖς ἀδελφοῖς καθάπερ ἐπιβάταις μετὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ σεμνότητος... χρῆ γὰρ ἐν ἐκκλησίᾳ ἐπιστημόνως καὶ νηφαλέως καὶ ἐργηγορότως εἶσθαι» (B', 57, 2 καὶ 13).

Τὸ μέρος τοῦτο τῶν Ἀποστ. Διαταγῶν εἶναι ἐπεξεργασία τῆς κατὰ τὴν 3^{ην} ἑκατονταετηρίδα γραφείσης Ἀποστ. Διδασκαλίας, ἐν ἣ ὁποῖα ὁμοῦ

¹ Lactantius, De mortibus persecutorum 34.

δὲν ὑπάρχουσιν αἱ προτάσεις, ἐν ταῖς ὁποῖαις ἀπαντᾷ ἡ λέξις ἐπιστήμη. Αἱ Ἀποστ. Διαταγαί, αἱ ὁποῖαι ἔχουσιν αὐτήν, ἐγράφησαν τὴν 4^{ην} ἑκατονταετηρίδα.

Ὅπως τὰ παραδείγματα τοῦ Εὐσεβίου καὶ Κυρίλλου τοῦ Ἱεροσολύμων, οὕτω καὶ τὰ τῶν Ἀποστ. Διαταγῶν δεικνύουσιν, ὅτι μὲ τὴν νέαν ἔννοιαν ἡ λέξις ἐπιστήμη ἐτέθη εἰς μεγαλυτέραν χρῆσιν ἀπὸ τῆς 4^{ης} ἑκατονταετηρίδος.

Ἡ παιδαρχία, ἡ τάξις καὶ ἡ ἡσυχία, ἡ ὁποία ἀπητεῖτο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἦτο βεβαίως αὐστηροτέρα ἐν τοῖς μοναστηρίοις, διὰ τοῦτο ἡ λέξις ἐπιστήμη μὲ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἐχρησιμοποιήθη κατ' ἐξοχὴν ἐν αὐτοῖς. Ἐν τινι ἐπεξεργασίᾳ τοῦ μοναχικοῦ κανόνος τοῦ Παχωμίου (+ 346), ἡ ὁποία δύναται ν' ἀναχθῇ εἰς τὰ τέλη τῆς 4^{ης} ἢ τὰς ἀρχὰς τῆς 5^{ης} ἑκατονταετηρίδος, λέγεται, ὅτι ὁ μέλλων νὰ γίνῃ μοναχός, εἰσερχόμενος εἰς τὸ μοναστήριον, «μενέτω πρὸς τὴν θύραν, δοκιμαζόμενος καὶ διδάξουσιν αὐτὸν πάσας τὰς ἐπιστήμας τῶν ἀδελφῶν»¹.

Ἐν τοῖς μοναστηρίοις ἀκριβῶς ἀνεφάνη τὸ ὑπουργημα τοῦ ἐπιστημονάρχου, ὁ ὁποῖος ἐμερίμνα περὶ τῆς ἐν τῷ μοναστηριακῷ ναῷ κατὰ τὰς θρησκευτικὰς συναθροίσεις διατηρήσεως τῆς τάξεως καὶ τῆς ἡσυχίας. Πρώτην μαρτυρίαν περὶ αὐτοῦ παρέχει τὸ Τυπικὸν τοῦ Ἀγ. Σάββα, τὸ ὁποῖον ἀνάγεται εἰς τὸ ἔτος 524 καὶ τὸ ὁποῖον ἐκ Σιναϊτικοῦ κώδικος ἐδημοσίευσεν ὁ Ῥώσσοις Δημητρίεβσκη ἐν τῷ περιοδικῷ τῆς Θεολογικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Κιέβου (1890, τεύχος 1, σελ. 170 κ' ἐξ.). Τὸ σχετικὸν χωρίον ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἀκουλουθίᾳ εἰς μὲν τὸν δεξιὸν χορὸν τάσσει ὁ ἐκκλησιάρχης, εἰς δὲ τὸν ἀριστερὸν ὁ ἐπιστημονάρχης» (κεφ. 5.) Ἐξ αὐτοῦ μανθάνομεν, ὅτι ἐν ἑκάστῳ μοναστηρίῳ ὁ ἐπιστημονάρχης ἦτο εἰς καὶ ὅτι εἰς αὐτὸν ἀνετέθη καὶ τὸ πρόσθετον καθῆκον νὰ καταρτίζῃ τὸν ἀριστερὸν χορὸν.

Κύριον αὐτοῦ καθῆκον, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἦτο νὰ μεριμνᾷ περὶ τῆς διατηρήσεως τῆς τάξεως καὶ τῆς ἡσυχίας ἐν τῷ μοναστηριακῷ ναῷ κατὰ τὰς θρησκευτικὰς συναθροίσεις. Τὸ ὑλικόν, τὸ ὁποῖον ἔχομεν ὑπ' ὄψιν ἡμῶν, δὲν ἀρκεῖ διὰ ν' ἀποφανθῶμεν, ἂν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ἀφότου ἐνεφανίσθη τὸ ὑπουργημα τοῦ ἐπιστημονάρχου, τὸ καθῆκον αὐτοῦ ἐπεξετείνετο καὶ εἰς τὴν τήρησιν τῆς τάξεως καὶ τῆς ἡσυχίας ἐν γένει ἐν τῷ μοναστηρίῳ. Ἐνδέχεται ἢ ἐπέκτασις αὕτη νὰ ἔγινε βαθμηδόν. Αὕτη μετ' ἄλλων ἐπελθουσῶν μεταβολῶν ἀπαντᾷ, ὅχι βεβαίως ὁητῶς, ἀλλ' ἀρκούντως σαφῶς, τοῦλάχιστον κατὰ τοὺς χρόνους Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου (+ 826), ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ὑπ' αὐτοῦ γραφείσης «Υποτυπώσεως τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου». Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι εἰς τὴν Ὑποτύπωσιν ταύτην ἔγιναν μεταγενέστεραι προσθήκαι καὶ τροποποιήσεις, ἀλλ' αὗται δὲν μετέβαλον τὰς βάσεις αὐτῆς. Πάντως τὰ ἀφορῶντά εἰς τὸ ζήτημα ἡμῶν εἶναι τῆς ἐποχῆς τοῦ Θεοδώρου, διότι ὁμοῖα λέγονται καὶ ἐν τινι τῶν ἀναμφισβητήτως γνησίων ἐπιγραμμάτων αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον θὰ παραθέσωμεν μετ' ὀλίγων.

¹ Migne, P. G. 40,949.

Ἐκ τῆς Ὑποτυπώσεως καὶ τοῦ ἐπιγράμματος τούτου μανθάνομεν α) ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπιστημοναρχῶν ἠϋξήθη, τὸ μοναστήριον δηλ. ἠδύνατο νὰ ἔχη περισσοτέρους τοῦ ἐνὸς ἐπιστημονάρχου· β) ὅτι εἰς χεῖρας αὐτῶν εἶχον τὴν ὅλην μοναχικὴν πειθαρχίαν, δηλ. ὄχι μόνον ἐντὸς τοῦ μοναστηριακοῦ ναοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ ἐν ὅλῳ τῷ μοναστηρίῳ καὶ γ) ὅτι, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἀπέκτησαν περιορισμένην δικαστικὴν ἐξουσίαν. Τὸ σχετικὸν χωρίον τῆς Ὑποτυπώσεως τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου εἶναι τὸ ἐπόμενον· «ἰστέον, ὅτι καὶ ἐπιστημονάρχαι εἰσὶν, εἰς οὓς τὰ σφάλματα τῶν μικροτέρων ἀδελφῶν ἀναφερόμενα τὴν διορθώσιν δέχεται»¹.

Θεόδωρος ὁ Στουδίτης ἐν τῷ μνημονευθέντι ἐπιγράμματι αὐτοῦ παρέχει ὁδηγίαν περὶ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ ἐπιστημονάρχαι θὰ ἤσκουν τὴν δικαστικὴν αὐτῶν ἐξουσίαν.

«Εἰς τοὺς ἐπιστημονάρχας»

*Οἱ τῆς ἀδελφότητος ἐξεληφότες,
κρίσιν τε κρίνειν καὶ δίκαιον ἐξάγειν,
μὴ δὴ κατ' ὄψιν ἐξάγοιτε τὰς φάσεις·
μὴ προσπαθεία, μηδὲ μήριδος χάριν,
μὴ προσφιλεῖ τε, μηδ' ἀπεχθεῖ καρδίῃ·
ἀλλ' ἠπίως τε, συμπαθῶς, οἰκτιρομένως,
βουλευτικῶς τε, μακροθύμως, εὐτόνως·
τὸν νοῦν ἀκραιφνῶς δξύναντες, ὡς βέλος,
κατὰ σκοπὸν βάλλοιτε τοὺς εἰθεῖς λόγους.*

*Ὅπως ἀληθῆς παντὶ θηρῶντες λόγῳ,
θεῷ δικαίως προσφέροιτε τὰς κρίσεις·
ὧ γὰρ κρίνεῖτε καὶ κριθήσεσθε τρόπῳ².*

Ἐκ τῶν χωρίων τούτων Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου δὲν ἐξάγεται πόσοι ἦσαν οἱ ἐπιστημονάρχαι. Τοῦτο μανθάνομεν ἐκ τοῦ «Τυπικοῦ» Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου (+997/1011), τὸ ὁποῖον ὀρίζει αὐτοὺς εἰς δύο. «Ἰστέον, ὅτι καὶ ἐπιστημονάρχαι εἰσὶ δύο, κατὰ χορὸν εἰς, ὑφ' ὧν οἱ ἀδελφοὶ κοσμίως ἴστασθαι ἐν τοῖς χοροῖς ὑπομιμνήσκονται, οἱ αὐτοὶ δὲ μετὰ τὴν τοῦ ξύλου φωνὴν προτρέπονται τοὺς νωθεῖς συνδραμεῖν εἰς τὴν σύναξιν, ἀπαιτοῦσι δὲ καὶ τοὺς ἀπολειφθέντας λόγον τῆς ἀπολείψεως καὶ τοὺς μὴ κατ' ἐπιταγὴν ἢ χρεῖαν ἀναγκαίαν καθυστερήσαντας διὰ μετριωτέρων ἐπιτιμίων πρὸς ἀνάνηψιν διεγείρουσιν»³.

Ἐνταῦθα τὰ καθήκοντα τῶν ἐπιστημοναρχῶν περιορίζονται εἰς τὰς ἐν τῷ μοναστηριακῷ ναῷ θρησκευτικὰς συναθροίσεις, ἐνῶ παρὰ Θεοδώρου τῷ Στουδίτῃ, ὡς εἶδομεν, ἀρκούντως σαφῶς φαίνονται εὐρύτερα, ἐπεκτε-

¹ Migne, P. G. 99,1709.

² Migne, P. G. 99,1781.

³ P. h. Meyer, Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster σελ. 135.

νόμενα εἰς τὸν βίον ἐν γένει τῶν μοναχῶν ἐν τοῖς μοναστηρίοις. Ἡ τοιαύτη ἐπέκτασις ἀπαντᾷ ὁμῶς ἐν τῷ Τυπικῷ τῆς αὐτοκρατείας Εἰρήνης (1118), τὸ ὁποῖον, ὡς γνωστὸν, ἔχει ὡπ' ὅσων γυναικεῖον μοναστήριον. Ἐν αὐτῷ ἡ ἐπιστημονάρχισσα ἐπιβλέπει τὴν διαγωγὴν τῶν μοναχῶν ὄχι μόνον κατὰ τὰς θρησκευτικὰς συναθροίσεις, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐστίασιν καὶ ἐν ὄλαις ταῖς ἀναστροφαῖς. «Ἡ καθηγουμένη μέντοι καὶ ἐπιστημονάρχισσαν προβαλεῖται, ἦν κατ' οἰκείαν ἐκλογὴν τῆς τοιαύτης διακονίας λογίζεται ἀξίαν, ὀφείλουσαν τῆς μοναδικῆς καταστάσεως καὶ εὐκοσμίας φροντίζειν, ἐν τε ταῖς συνελεύσεσι καὶ ὑμνωδίαις διαθρεῖν, μήπου τινὲς τῶν ἀδελφῶν τὰς ὑμνωδίας ἀφέμεναι ἀλλήλαις διομιλῶσι καὶ τῆς πρὸς Θεὸν ἐντεύξεως κατολιγοροῦσαι ἑτέρα τῇ ἑτέρα συντυγχάνωσιν. Ἐν τε ταῖς κοιναῖς πρὸς ἐστίασιν ἐλεύσεσι ταύταις ἐπισκοπεῖν, ὡς ἂν ἐν τῇ πρεπούσῃ μοναχαῖς διαμείνωσιν ἡσυχία καὶ κοσμιότητι. Ἀλλὰ μὴν καὶ ἐν ὄλαις ἀναστροφαῖς τε τούτων καὶ διαγωγαῖς ἀκριβῶς τὰ κατ' αὐτὰς ἐπιτηρεῖν. Κἂν ἴδῃ τινὰς τούτων ἢ συγκαθημένας ἀλλήλαις ἀνόνητα διομιλούσας, ἃς ὁ μέγας Ἀπόστολος μηδὲ ἐσθίειν παρακελεύεται ἢ ἄλλο τι ποιοῦσας ἀπᾶδον ἐπαγγέλματος μοναδικοῦ καὶ θεοφιλοῦς ἀλλότριον καὶ πνευματικῆς καταστάσεως, προσιέναι ταύταις ἡμέρωσ καὶ ἀδελφικῶσ καὶ πρῶωσ καὶ ἀγαπητικῶσ εἰσηγεῖσθαι τὰ δέοντα καὶ συμφέροντα νουθετεῖν»¹.

Ὁ τρόπος τῆς ἐκτελέσεως τῶν καθηκόντων τοῦ ἐπιστημοναρχικοῦ ὑπουργήματος ὀρίζεται ἐνταῦθα, ὅπως ἐν τῷ ἀνωτέρω παρατεθέντι ἐπιγράμματι Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, ἦτοι ταῦτα πρέπει νὰ ἐκτελῶνται μετὰ προσηνείας καὶ πραότητος. Ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐχόντων τὸ ὑπουργημα τοῦτο εἶναι ἄλλος, διότι ἐνταῦθα ἡ ἐπιστημονάρχισσα εἶναι μία. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπιστημοναρχῶν ἐξηραῖτο, φαίνεται, ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μοναχῶν καὶ ἐκ τῶν παρουσιαζομένων ἀναγκῶν. Αἱ μοναχαὶ θὰ εἶχον ἀνάγκην πάντως μικροτέρας ἐπιβλέψεως.

Ἐκ τῶν μοναστηρίων τὸ ὄνομα ἐπιστημονάρχης μετεδόθη εἰς τὸν Βυζαντινὸν αὐτοκράτορα. Τὸ δικαίωμα τοῦ αὐτοκράτορος ν' ἀναμιγνύεται εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα ἐδικαιολογεῖτο καὶ δι' ἄλλων, ἀλλὰ καὶ διὰ τούτου, ὅτι ἦτο ὁ ἐπιστημονάρχης τῆς ἐκκλησίας.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων ἐξηγεῖται ἡ ἔννοια τῆς τοιαύτης χρήσεως τῆς λέξεως. Ὁ αὐτοκράτωρ δηλ. εἶχεν εἰς χεῖρας αὐτοῦ τὴν ἀνωτάτην ἐκκλησιαστικὴν πειθαρχίαν καὶ τάξιν. Ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς (1143 - 1180) ἐπληροφορήθη, ὅτι ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Κοσμᾶς ὁ Ἀττικὸς κατηγορεῖτο ὡς ὀπαδὸς τῆς αἵρέσεως τῶν Βογομίλων, ἐκάλεσεν ἐν τοῖς ἀνακτόροις τῶν Βλαχερνῶν σύνοδον καὶ προκαθίσας αὐτῆς ἐπέληφθη τῆς ὑποθέσεως. Ἡ κατὰ τοῦ Κοσμᾶ ἐκδοθεῖσα καθαιρέσις (1147) δικαιολογεῖ τὴν τοιαύτην ἀνάμειξιν τοῦ αὐτοκράτορος διὰ τῶν ἐπομένων. «Ὁ θεοστε-

¹ Migne, P. G. 127,1044.

